

СУЧАСНІ МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕНТНИМ РИЗИКОМ

***Анотація.** Досліджено сутність процентного ризику, причини виявлення, класифікацію та сучасні методи управління процентним ризиком банку. Узагальнено досягнення науковців в управлінні ризиком зміни процентної ставки банку та окреслено впровадження зарубіжного досвіду в українську банківську практику.*

Ключові слова: ризик, процентний ризик, банк, зарубіжний досвід управління процентним ризиком, методи управління процентним ризиком

Buchko I.

MODERN METHODS OF INTEREST RATE RISK MANAGEMENT

***Summary.** The essence of interest rate risks, the reasons for the identification, classification and modern methods of interest rate risk management of the bank are studied. The scientific achievements in the management of interest rate risk of the bank are generalized and the implementation of international experience in the Ukrainian banking practices is outlined.*

Keywords: risk, interest rate risk, bank, international experience of managing interest rate risk, methods of interest rate risk management

1. Вступ

Управління процентним ризиком є одним з першочергових завдань банківського менеджменту. Дотепер банківська система України була зорієнтована на фінансування довгострокових банківських активів короткостроковими ресурсами, що в сучасних умовах вимагає постійного рефінансування існуючих розривів за підвищеними ринковими процентними ставками, призводить до зниження прибутку банків та зростання процентного ризику. Гострота проблеми посилюється тим, що банки України тільки освоюють ринкові методи управління процентним ризиком. У зв'язку з цим розробка дієвих і ефективних методів, моделей та інструментів управління процентним ризиком має особливу актуальність.

Метою статті є вивчення нових сучасних методів управління процентним ризиком з врахуванням зарубіжного досвіду. Їх розвиток дозволить оперативні і кваліфіковано ідентифікувати та оцінювати ризики, запобігати їм, знижувати їх рівень і на підставі цього створювати умови для забезпечення стійкості та ефективності роботи банку.

Управління процентним ризиком було досліджено багатьма вітчизняними та закордонними науковцями, зокрема Ігнатовою О. М., Комаром О. Ю., Конопатською Л. В., Левитином К. Д., Мусієць Т. В., Пожаром О. М., Примостокою Л. О., Рудченко І. В., Г. П. Карчевою, Gray D., Vighneswara S. та ін. [2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12]. Однак, незважаючи на суттєві наукові результати, отримані вищезазначеними та іншими вченими, питання управління процентним ризиком потребує подальшого вивчення, саме це й обумовлює актуальність дослідження.

Проаналізувавши праці науковців, можна стверджувати, що під процентним ризиком розуміється потенційна загроза фінансовому стану банку внаслідок несприятливих змін процентних ставок під впливом різноманітних факторів внутрішнього та зовнішнього середовищ (або, виходячи із засад VaR-методу, величину збитків при зміні процентних ставок), що виявляється у зміні чистого прибутку та/або власного капіталу банку. Процентний ризик є одним з найбільш суттєвих банківських ризиків, адже коливання відсоткових ставок, з якими даний ризик пов'язаний, можуть бути досить істотними та непередбачуваними, а масштаб їх впливу на фінансовий стан банку – значним. Прийняття цього ризику є нормальною частиною банківської діяльності та може бути джерелом прибутковості [7; 8]. Проте, надмірний ризик процентної ставки стає серйозною загрозою банківським надходженням та капіталу. Відповідно, ефективне управління ризиком процентної ставки та застосування дієвих методів управління ним є необхідним компонентом стійкості банку.

2. Причини виникнення процентного ризику

Вільний рух процентних ставок, їх зміна викликають специфічний вид ризику, а саме процентний ризик. Процентний ризик може відбутися в разі несприятливих змін, таких як: зміна процентних ставок; зміна форми кривої дохідності; зміна значень відношень та спредів між індексами різних процентних ставок.

Можна виділити основні причини виникнення процентного ризику для банку: зміна облікових ставок; зміна кон'юнктури фінансового ринку; невід-

повідність розподілу в часі грошових потоків у розрізі активу та пасиву балансу та зміни в портфелі структури активів та пасивів, включаючи співвідношення кредитів та інвестицій, власних та залучених коштів, строкових та ощадних депозитів, активів та пасивів з фіксованою та плаваючою ставками [2].

При безпосередньому врахуванні ризику необхідно свідомо обирати одне з можливих рішень: не приймати його, приймати та ігнорувати або приймати та управляти ним. Знехтувати процентним ризиком неможливо, а для прийняття рішення про його ігнорування чи управління ним необхідно насамперед оцінити ймовірність виникнення ризику і масштаби можливих втрат. Важливим показником при оцінці рівня процентного ризику є волатильність процентних ставок. Чим вища волатильність, тим вища можливість понесення втрат та збільшення їх можливих розмірів. Масштаби втрат щодо процентного ризику є досить значними. Процентний ризик є одним з основних ризиків у банківській діяльності і ним необхідно ретельно управляти.

3. Класифікація, фактори впливу та методи оцінки процентного ризику в банках України

Для детальнішого розгляду процентного ризику, варто його класифікувати та визначити фактори

впливу. Узагальнивши дослідження науковців, можна стверджувати, що процентний ризик можна класифікувати за: об'єктом ризику, наслідками, формами, можливістю диверсифікації, впливом на інші ризики, джерелами виникнення та рівнем процентного ризику. Класифікацію процентного ризику банку наведено на рис.1.

Фактори впливу на процентний ризик банку поділяють на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх належать: кон'юнктура грошового ринку, кон'юнктура ринку цінних паперів, рівень конкуренції, структура попиту, макроекономічний розвиток країни, міжнародні події та ін. До внутрішніх належать: собівартість банківських послуг, рівень ризик-менеджменту, стратегія розвитку банку, взаємини банку з клієнтами, невірні прогнози кривої дохідності та ін.

Для загальної оцінки обсягів і тенденцій процентного ризику на короткострокових часових інтервалах в банках України застосовують методи аналізу гепу та дюрації банку. При цьому модель управління гепом доцільно використовувати для дослідження різних сценаріїв змін процентних ставок відносно статичних моделей розриву балансу банку, а модель управління дюрацією – для обліку ефекту зміни економічної вартості банку; з метою

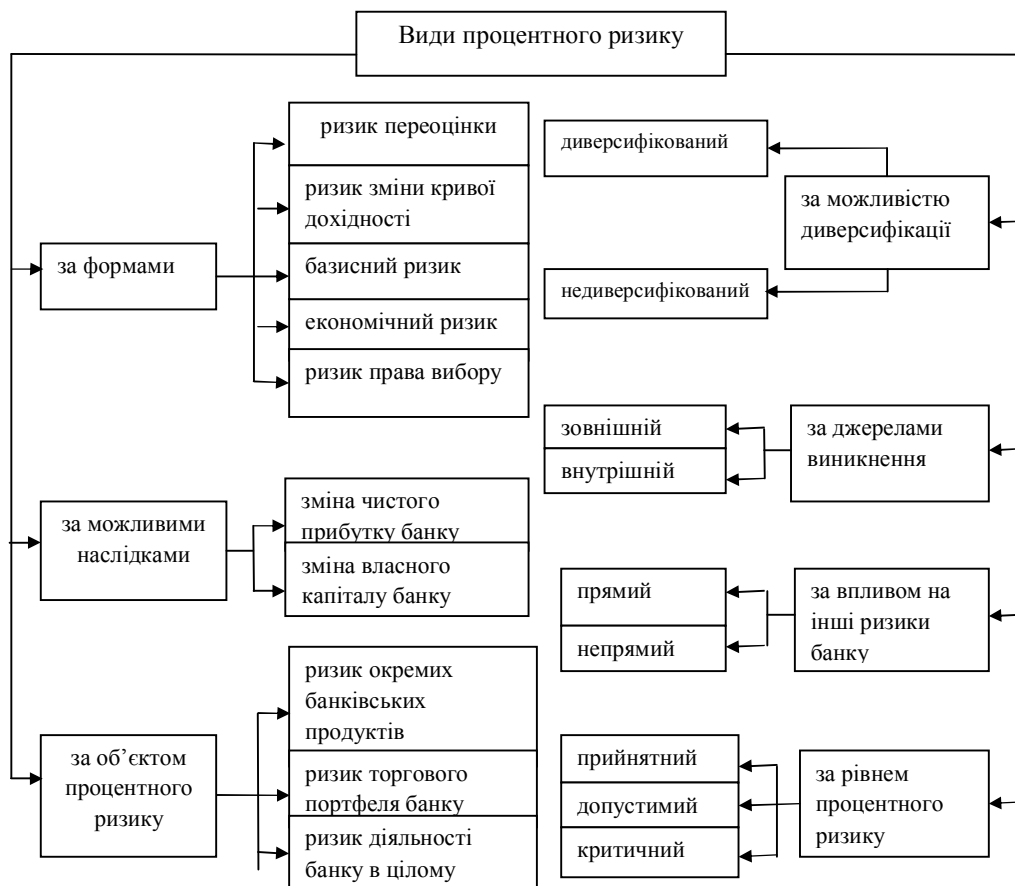

Рис. 1. Класифікація процентного ризику банку

Джерело: складено на основі [2;3;4;7].

детальнішого якісного та кількісного дослідження процентного ризику (передусім – базисного та ризику зміни кривої доходності) доцільно використовувати метод моделювання, котрий описує усі властивості фінансових інструментів, що впливають на грошовий потік за цими інструментами; для управління та зниження ризику зменшення вартості ресурсів найприйнятнішим використовують метод хеджування процентного ризику на основі передачі його іншій стороні шляхом купівлі чи продажу похідних фінансових інструментів (фінансових ф'ючерсів, опціонів, спотів, тощо).

5. Методи вимірювання процентного ризику у США

Провівши дослідження, можна констатувати, що у США, на відміну від європейських країн, не виокремлюють загальноприйнятих методик управління процентним ризиком банку. Проте, на нашу думку, даній країні притаманна певна методологічна система оцінки процентного ризику банку. Методи вимірювання зазвичай діляться на дві ключові групи: короткострокові і довгострокові (табл.1).

Короткостроковими методами вимірювання слід кількісно визначати потенційне зниження доходів,

Таблиця 1

Методи вимірювання процентного ризику у США

Методи вимірювання процентного ризику	Характеристика	
Короткострокові методи	Статичний геп-аналіз: 1.Maturity Gap Analysis (MGA) 2.Elasticity Gap Analysis (EGA)	1.Управління процентним сальдо твердовідсоткових активів і пасивів. 2. Припускає використання угод з плаваючими ставками
	EaR – аналіз	Вимірювання процентного ризику з точки зору доходу
Довгострокові методи	Економічна вартість капіталу (EVE)	Вимірювання процентного ризику з точки вартості банку
	Довгостроковий EaR - аналіз	Вимірювання процентного ризику з точки зору доходу з часовим горизонтом понад 1 рік.

Джерело: складено на основі [5;11;12].

4. Зарубіжний досвід управління процентним ризиком

Порівнюючи вітчизняний та зарубіжний досвід управління процентним ризиком банку, можна знайти багато спільного, проте є суттєві відмінності, які доцільно врахувати в процесі удосконалення вітчизняної системи управління процентним ризиком. Розглядаючи зарубіжні методики управління процентним ризиком банків, нами було виявлено два основні підходи: європейський (стандартизований Базельським Комітетом та заснований на внутрішньобанківських моделях) та американський. Стандартизований підхід більш спирається на методи геп-аналізу та дюрації у оцінці ризику. Інший підхід передбачає більш гнучку систему управління процентним ризиком в банку, на основі використання внутрішньобанківських моделей оцінки процентного ризику. Найбільш розповсюдженою з них є VaR аналіз.

Система управління процентним ризиком банку в США передбачає виділення 4-х ключових елементів: нагляд керівництва, процентна політика та її ліміти, оцінку ризику та звітність, внутрішній контроль та аудит [11]. Характерним є те, що поряд з виділенням традиційних етапів управління процентним ризиком, формуються чотири „стовпи”, на яких ґрунтуються як нагляд за системою управління процентним ризиком з боку контролюючих органів, так і робота самого банку з питань управління процентним ризиком. Також передбачається залучення третьої незалежної сторони, що могла б оцінити якість управління процентним ризиком у банківській установі.

яке може виникнути в результаті зміни процентних ставок протягом часового горизонту від 12 до 24 місяців[12]. Загальні методи включають в себе оцінку розривів (або, геп-аналіз) та звіти по EaR аналізу. На довгостроковій основі найбільш використовуюваною технікою є оцінка економічної вартості капіталу (EVE), тоді як моделювання довгострокового чистого прибутку (до п'яти років), є менш розповсюдженим.

6. Характеристика сучасних методів управління процентним ризиком

Maturity Gap Analysis (MGA) – метод управління процентним сальдо. Об'єкт управління – сальдо обсягів активів і пасивів із фіксованою ставкою, розмежовані за періодами. До розрахунку не приймаються угоди з плаваючими ставками. До недоліків даного методу варто відносити використання єдиної ставки на всі терміни, відсутність врахування непаралельності в зрушенні ставок, відсутність розгляду угод з плаваючою процентною ставкою як джерел ризику.

Elasticity Gap Analysis (EGA) – також метод управління процентним сальдо. На відміну від MGA припускає використання угод з плаваючими ставками, для чого на основі парної лінійної регресії будуються припущення щодо залежності ставок. Також передбачається облік планованих угод, проте, аналогічно попередньому методу не враховується непаралельність в зрушенні ставок. Також даному методу притаманні низька практична цінність і не достатня достовірність [11].

Наступним методом є EaR аналіз. Ризик зміни короткострокових процентних ставок вимірюється на основі попередньо сформованого однорічного

прогнозу щодо прибутку банківської установи, який може включати динамічний прогноз ринкових курсів, зростання доходів, зміни в балансі і зміни обсягів різних видів ресурсів. Оскільки процентний ризик є мірою можливого збитку від зміни процентних ставок, то модель представляє два миттєвих, паралельних „потрясінь” в базовій комплектації ставок, а потім повторно обчислює очікуваний прибуток. Процентний ризик є найбільшою негативною зміною між базовим прогнозом прибутку і результатом одного з „ударних” сценаріїв. Кількісний показник ризику зазвичай вказується як процентна зміна від базового прибутку.

Наступним методом є довгостроковий метод оцінки процентного ризику на основі визначення економічної вартості капіталу (EVE). Застосування даної методики вимагає складання повного балансу поточної економічної вартості. Він складається шляхом планування грошових потоків усіх активів і зобов'язань та застосування набору ставок дисконтування для визначення теперішньої вартості. Економічна вартість капіталу (EVE) являє собою різницю між поточною вартістю активів та зобов'язань. Як і при EaR аналізі, два потрясіння процентної ставки застосовуються до базової комплектації ставок і всі значення в балансі перераховуються. Процентним ризиком є найбільша негативна зміна вартості між базою і результатами одного з шоків сценаріїв. Вона зазвичай вказується у відсотках зміни від базової вартості капіталу [11].

Серед методик оцінки процентного ризику банку, як в європейському, так і в американському підходах, окремо використовується такий вид моделювання, як метод симуляції. Він полягає у дослідженні альтернативних сценаріїв зміни відсоткових ставок у часі та аналізі, як такі зміни вплинуть на процентні доходи, економічну вартість банку, ROA, ROE, тощо [12]. Модель включає взаємозв'язки між активами, пасивами, цінними показниками, витратами та інші змінні, що відносяться до діяльності банківської установи. За результатами застосування даного методу складаються динамічні сценарії майбутнього стану. Основні типи сценаріїв, що досліджуються: переоцінка ресурсів, що змінюють свою вартість внаслідок зміни процентних ставок; власне зміни процентних ставок; альтернативні дії менеджменту у відповідь на той чи інший сценарій, отриманий раніше; зміни кривої доходності; поведінкова модель активів та пасивів тощо.

7. Висновки

Таким чином, різні методи аналізу процентного ризику можуть давати різні результати. Керівництво банку має визначити методи, результати яких будуть враховуватися при прийнятті рішень. Банки повинні розробляти відповідні процедури, які дозволять підтримувати процентний ризик у межах даних лімітів. Це при розробці політики управління процентним ризиком комерційного банку дозволить не тільки знизити ризикованість, але й підвищити ефективність діяльності українських банків. Дослідження зарубіжного досвіду управління процентним ризиком банку є цінним джерелом для удосконалення подібних вітчизняних систем, особливо зважаючи на підвищену ризиковість банківської діяльності в Україні.

Доцільним для українських банків є активне введення в практику таких методів як EaR та EVE аналіз, метод симуляції, що дозволять якісно оцінити вплив процентного ризику на важливі для банківської установи показники діяльності. З боку регулюючих органів важливим є запровадження більш жорсткого нагляду за: діями вищого керівництва банку, служби внутрішнього аудиту та ефективністю процентної політики. Проте, кожен банк має обрати для себе оптимальну структуру управління процентними ризиками, поєднуючи запропоновані методи різноманітними способами, які є зручними та дієвими саме для нього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків»: затв. постановою Правління НБУ від 15.03.2004 р. № 104 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua>.
2. Ігнатова О. М. Порівняльна статистична оцінка відсоткового ризику провідних банків України / О. М. Ігнатова, О. В. Кісіль // Фондовий ринок. – 2012. – №31-32 – С.12-17.
3. Комар О. Ю. Особливості управління процентними ризиками в банках [Електронний ресурс] / О. Ю. Комар, В. Ю. Подчесова. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/socgum/Uproz/2012_9/u1209vol.pdf
4. Конопатська Л. В. Роль системи управління процентним ризиком у стабільному функціонуванні банку / Л. В. Конопатська, О. В. Шварц // Фінанси, облік і аудит. – 2011. №18. – С.94-101.
5. Левитин К. Д. Исследование и разработка модели управления рисками в финансовых институтах [Електронний ресурс] : автореферат дис. на соискание уч. степени к.э.н. спец. 08.00.13 – Экономико-математические методы / К. Д. Левитин. Режим доступу: <http://economy-lib.com/issledovanie-irazrabotka-modeli-upravleniya-riskami-v-finansovyh-institutah>.
6. Мусієць Т. В. Управління фінансовими ризиками як частина системи стратегічного планування банку / Т. В. Мусієць, Д.С. Мельник // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – №10 – С.52-57.
7. Пожар О. М. Управління процентним ризиком банку : дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : спец. 08. 00. 08 «Гроші, фінанси і кредит» / О. М. Пожар. – Суми, 2009. – 186 с.
8. Примостка Л.О. Банківські ризики: теорія та практика управління: монографія. / Л. О. Примостка – К.: КНЕУ, 2008. – 456 с.
9. Рудченко І. В. Доцільність доповнення VAR-аналізу методологією стрес-тестування при управлінні банківськими ризиками / І. В. Рудченко, А. А. Федорова // Держава та регіони. – 2011. – №4 – С.173-177.
10. Управління банківськими ризиками: навч. посіб. / [Л. О. Примостка, М. П. Чуб, Г. П. Карчева та ін.; за ред. Л. О. Примостки] – К.: КНЕУ, 2007. – 600 с.
11. Gray, D. Interest Rate Risk Management at Community Banks [Електронний ресурс] / D. Gray. Режим доступу: <http://www.communitybankingconnections.org/articles/2012/Q3/interest-rate-riskmanagement>.
12. Vigneswara, S. Management of Interest Rate Risk In Banks [Електронний ресурс] / S. Vigneswara. Режим доступу: <http://www.slideshare.net/vswamypm/interest-rate-risk-management-in-banks>.